

■■■ HELYTÖRTÉNETI BEVEZETŐ KUPUSZINÁRÓL ■

■ ■ ■

■

■ ■ ■

KUPUSZINA FALU TÖRTÉNETÉRŐL

„Középkori tradíciókat a központi népterület legnagyobb részén hiába keresünk, mert az ott élő nép zöme csupán a XVIII–XIX. században érkezett mai lakóhelyére.”¹ Ezzel a megállapítással indítanám a szülőfalumról szóló bevezető írást, amely mondatban a központi népterület megnevezés a szerző szerint a történelmi Magyarország alföldi területét is magában foglalja, vagyis benne foglaltatik a mai Bácska területe és népessége is.

Középkori településekről, kontinuum városokról sem beszélhetünk ezen a területen, hiszen a török időkben nagyon kevesen vészelhették át – bár Evlia Cselebi (1611–1684), az ismert török utazó szól Zomborról mint nahijeközpontról a XVII. század hatvanas éveiben, de lakosságának nemzetiségi hovatartozását nem említi, s a környéken levő falvakról, pusztákról szót sem ejt.

A későbbi időkben megjelenő földrajzi lexikonokban, országleírásokban már szerepel Kupuszina neve: Vályi András (1764–1801), Fényes Elek (1807–1876), Fridrik Tamás (1829–1904), Iványi István (1845–1917) sorra írnak róla, azonban az egyetlen biztos támpontunk a falu történetét illetően az 1751. év május 14-én Zomborban kelt falutelepítési okirat, amelyet a Főlséges Udvari Magyar Kamara megbízásából báró Redl de Rothenhausen telepítési biztos írt alá, és egészében fennmaradt a Vajdasági Történelmi Levéltárban.² Ennek alapján tudjuk, hogy az újonnan betelepítendő területet Kupuszina nevű helységnek nevezik, azaz nem pusztának, mint néhány más bácskai települést. Az okmány 1. cikkelye szó szerint kimondja, hogy az új telepesek „minyájon Magyarok vagy Tótok, és Páplisták legyenek”.³

A XVIII. század közepén Kupuszínára települők származási helye máig kiderítetlen, nincs teljesen tisztázva. Vannak feljegyzések, okmányok, amelyek említik a telepesek őshazáját. Alexander Hankony kupuszinai jegyző 1859-ben a következőket jegyezte fel: „ez a helység pedig körülbelül 150 évvel ezelőtt Kupuszina néven alakult meg, szerbek által lakott település, akik több családból álló csoportosulásokban érkeztek Pest, Heves és Pozsony megyék-

¹ Paládi-Kovács Attila: *Tájak, népek, népcsoportok. Válogatott tanulmányok.* Budapest, 2003, Akadémiai Kiadó, 245.

² Bács-Bodrog vármegye fondja, 14/1751. okmány.

³ Silling István: *Kupuszinai tájszótár.* Újvidék, 1992, Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, 6.

ből és Bácska különböző részein szétszóródtak, habár a helységet jelenleg kizárólag az új telepesek lakják, akik magyarok és római katolikus vallásúak”.⁴ Másutt Hankony ezt írja: „Az egész lakosság Magyarországból származik, a Pest, Heves és Pozsony megyékből, ahonnan 120 évvel ezelőtt telepedtek ide.”,⁵ később még fiatalít a falun: „A múlttól a településben nincsenek mondák, különben is a lakosok alig 100 éve telepedtek le erre a vidékre.”⁶ Azonban a következő megjegyzést is hozzáfűzi lejegyzéséhez: „A település története, így ahogy itt szerepel, nem hiteles források, hanem szájhagyomány alapján készült.”⁷ Hankony állításában többek között igazoltnak láthatjuk Paládi-Kovács Attila több állítását is az alföldi újratelepítésekről. Egyrészt ő is idézi Győrffy Istvánt: „a népefelesleg évszázadok óta a terméketlenebb Felföldről az Alföld szíve felé szivárog”,⁸ másrészt maga Paládi-Kovács a belső migrációt több szakaszra osztja, s a második korszakba sorolja a másodlagos migrációt: „Nógrád megyei kismesek Pest megyei pusztahelyekre szállottak le, egészen Bács megyéig.”⁹ Nem földesúri telepítés a kupuszinai, de valószínűsíthető, hogy a Hankony jegyző által említett Pest és Heves megyei új telepesek így kerülhettek elsődleges migráció után a délebbi bácskai faluba.

Fridrik Tamás, aki Kupuszina szülötte, a Bács-Bodrog vármegyei kismonográfiájában a következőket írja 1878-ban: „A község eredetéről csak annyit tudunk, hogy az a felsőmegyéből a kincstár által telepített tót, majd bunyevác gyarmatosokkal, kik teljesen elmagyarosodtak.”¹⁰ Ez az adat is említi a felső megyéket, mintegy alátámasztva Hankony hallomását. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mindketten említik a kupuszinai délszláv lakosságot is: Hankony a korábban itt élő szerbeket, Fridrik a bevándorló bunyevácokat. A Fridrik által említett tótok, mai szóval szlovákok jelenléte Kupuszinán egészen a XX. század első harmadáig az általunk is gyűjtött anyagból adatolható. Erről Paládi-Kovács Attila is szól: „A Magyar Alföld déli részeinek újjátelepítésében részt vettek más nemzetek, etnikai csoportok is, főként szlovákok, németek, kárpátukránok, délszlávok és románok... Az említett etnikumok telepesei is önálló falvakat alkottak a magyar környe-

⁴ Szikora István szerk.: *Kupuszina régi okmányai*. Kupuszina, 2010, Petőfi Sándor Művelődési Egyesület, / Kupuszinai Füzetek, 5./, 11.

⁵ Uo. 26.

⁶ Uo. 32.

⁷ Uo. 33.

⁸ Paládi-Kovács: i. m. 201.

⁹ Uo. 202.

¹⁰ Fridrik Tamás: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása*. Szeged, 1878, 187.

zetben... Gyakran azonban keverten éltek a különböző nemzeti-
ségek... Sok vegyes etnikumú település jött létre, ahol két-három
nyelv és felekezet élt együtt. A magyar környezetbe került kis enklá-
vék, szlovák, ukrán vagy német szórványok mintegy 100–150
éven át megőrizték nyelvüket. A XIX. század közepén azonban
már inkább beszéltek magyarul, a környezet nyelvén, s fokozato-
san elhagyták őseik nyelvét.”¹¹

Nyelvészeti, nyelvjárás-történeti szakmunka is tágítja a telepítés-
történet képét, ugyanis az 1950-es évek legvégén a *Magyar nyelvjá-
rások atlaszá*nak tudós gyűjtői közül éppen Benkő Loránd járt a fa-
luban dialektológiai anyag gyűjtése céljából, s az ő 1961. évi tanul-
mánya már egy másik megyét említ a telepesek kibocsátó szülőföld-
jeként: „Ez a Zombortól nyugatra–délnyugatra fekvő község azok
közül a települések közül való, amelyek a törökdúlás után jórészt ki-
halt délvidéket – más nyelvű lakosokkal egyetemben – újra benépe-
sítették. Lakosságának zöme Nyitra megyei magyar telepesekéből te-
vődött össze, a »felvidéki« eredet hagyománya ma is él körükben.
A község neve először Bács megye 1699. évi összeírásában tűnik
fől. Római katolikus lelkészségét is bácskai viszonylatban eléggé
korán, 1754-ben szervezték. Az 1768. évi kamarai térkép szerint a
faluban 157 család lakott, túlnyomórészt magyarok. Az 1773-i ösz-
szeírás, valamint Korabinszky is 1786-ban tiszta magyar katolikus
községnek mondja Kupuszinát. – A mai családnévanyag nagyobbik
része magyar, kisebbik része délszláv és német eredetű. A környék-
ről nyilván fokozatosan beszállingózott több délszláv és néhány né-
met család a magyar össz hatására hamar elmagyarosodott; az elég-
gé nagy, közel négyezer lelket számláló község ma is tiszta magyar
ajkú. – Kupuszina hajdan mocsaras, kiöntéses környéke, a rendkí-
vül belterjes gazdálkodás (jórészt kertgazdaság), a délszláv és né-
met környezet, a lakosság belső házasodása, nagyfokú összetartá-
sa és hagyományoszeretete voltak főként azok a tényezők, amelyek
a korábbi népviselet és népszokások, valamint a nyelvjárás mind-
máig jórészt érintetlenül maradásához hozzájárultak...

A *Magyar nyelvjárás atlasz* nagyszerű anyagának felhasználá-
sával könnyen megállapítható, hogy Kupuszina telepes köz-

¹¹ Paládi-Kovács: i. m.
401.

ség nyelvjárása a régi Nyitra megye Verebélyi járásában levő, ma csehszlovákiai Nagyhind (Velké Chyndice) nyelvjárásával mutat nagyfokú rokonságot. Az említett rokonság természetesen nem feltétlenül jelenti azt, hogy a kupuszinai magyar telepések éppen Nagyhindiről költöztek át, azt azonban biztosan jelenti, hogy ha nem onnan, akkor is a mai nagyhindi lakosság közvetlen közeléből valók, illetőleg hogy a kitelepülés anyanyelvjárása azonos vagy nagyon közeli rokon a Nagyhinden élő nyelvjárástípussal. Az összehasonlító nyelvjárástani vizsgálatokra ez a kétségtelen település- és népiségtörténeti összefüggés kitűnő alapot szolgáltat.¹² Tegyük hozzá: a nyelvjáráskutatás pedig a helytörténeti kutatásokat segíti, tehát kettejük összefüggése vitathatatlan értékű. De rendkívül érdekes az a feljegyzése is Benkőnek, hogy a kupuszinaiak körében a XX. század derekán még él a „felvidéki” eredet, amivel mi az 1970-es évek végétől végzett nyelvjárás- és folklórkutatásaink során már nem találkoztunk. Szlovák nyelvű népdaltöredékeket még tudtunk hallani, gyűjteni – más nem magyar nyelvűt egyet sem –, sőt az idősebbek még emlékeztek arra, hogy nagyszüleik szlovákul beszéltek, ha nem akarták, hogy a gyerekek értsék őket, azonban ezt nem kellene okvetlenül a Nyitra megyei eredetre visszavezetni. Lehet ez is másodlagos migráció eredménye. A Benkő által említett népviseletről és népszokásokról még szólok.

¹² Benkő Loránd: Új módszerbeli lehetőségek a magyar nyelvjárás-történeti vizsgálatokban. *Magyar Nyelv*, LVII. évf. 1961. 4. sz. 408.

¹³ Bárth János: *Remény, szerencse és tudatoság a népesedéstörténeti kutatásban. A Kupuszinára költözött bátyaiak példája. Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében*. Kecskemét, 1997, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, 209–219.

A betelepítés hosszan tartó folyamatáról tanúskodnak Bárth János volt kecskeméti múzeumigazgatónak az Alföld déli része településtörténeti, migrációtörténeti kutatásai is, amelyeket a Kalocsai Érseki Levéltárban végzett. Az általa átnézett okmányok közül néhány azt is említi, hogy az 1750-es években a Kalocsai-Sárközből többen áttelepültek az újonnan létrehozott Kupuszinára. Tehát nemcsak a Pozsony, avagy Nyitra megyeiek jöttek, hanem a Kalocsa környéki, azóta elpusztult Kákonyból, Pandúrról is, valamint Dusnokról és Fajszról is, de főleg az ugyancsak a Kalocsai-Sárközhöz tartozó mai Bátyáról is katolikus rácoknak, illetve dalmatáknak nevezett, katolikus vallású szökött jobbágyok.¹³

A becses falutelepítési dokumentum a jogok és kötelezettségek előírása mellett előrevetíti a leendő földműves lakosok által maj-

dan természetendő kultúrákat is ekképpen: „4. Mint hogy pediglen főntírt Lakossok magok Hazait Mor Téglabul föl építeni Kőtelessek léznek, azért a Nemes Vármegye részérül minden portiotul, és egyéb közönséges terhektül 4 Esztendeik, A Fölséges Kamera részérül penigh két Esztendeik minden adótul és Dézsmátul mentek és szabadok lesznek. Két Esztendő eltelése után penigh, akar menyire szaporodgyék az Helység mind Kupuszinai határon lévő földétül, mint pediglen két hozá tartozando Aranyos és Kis Bresztovác Pusztaktül nem többet, hanem esztendónként 400 Rhzt Forintokat fognak füzettni, és magok Gabonás életeikbül, a Kupuszinai földön Kilenczedet, Tizedet, a Két pusztakon lévő gabonajokbul pedig az hetedet fogják praestalni, és azokon a pusztakon az Papi Dézmatul, úgy mint praedialis határban mentek léznek. Ugy Szintén a Kaposzta, Hagyma, és egyéb Kert béli veteményekben mindennemű dézmatul immunitaltattnak.” Ezt igazolja Hankony jegyző is 1859-ben: „A lakosok fő foglalkozása a zöldség/vetemény/kertészet, ezzel mindenki foglalkozik...”¹⁴

A falutelepítés ilyen összetett és szövevényes kezdete után az élet az új településen, bár sok megpróbáltatás, járványos betegség, háború és a későbbi államhatárcserék után is folyt tovább. Az azonos felekezetű, de többféle nemzetiségű, heterogén lakosságú falu népélete Hankony idejéig már egységesülni látszik, ugyanis faluleírásában már magyarnak jellemzi Kupuszina lakosságát.

Az Osztrák–Magyar Monarchia idején, 1904-ben új nevet kapott a falu, s Bácskertesnek hívták 1918-ig. A monarchiában végzett utolsó népszámlálás adatai szerint 1911. január 29-én Bácskertes bel- és külterületén 3203 lakos élt 879 lakásban. Igaz, a gyermekhalandóság abban a korban az újszülötteknek szinte az egyharmadát hamar elvitte, de az életkedv s talán a bizakodás meg a különböző „modern praktikák” hiánya a következő évben pótolta a kiesést. S a népességszaporulat olyan fokú volt, hogy bizony sem elég föld, sem elég ház nem jutott minden családnak. Ez eredményezte a XIX. század végén, a XX. század elején a tömeges kirajzást ebből a szép viseletéről, különleges nyelvéről és konyhakertészetéről ismert bácskai faluból. Nem messzi vidékeken, hanem csak a

¹⁴ Szikora: i. m. 26.

közelben, leginkább a Duna melletti hatalmas nagybirtokokon, azok egykori erdőinek irtványföldjein, illetve kissé távolabb, Verőce megyében igyekeztek roppant nehéz munkával, de valahogy boldogulni az arra rászoruló kupuszinaiak. Az elvándoroltak azonban sohasem szakították meg kapcsolatukat a szülőfaluval. Mindahányuk örök vágya maradt, hogy a Duna menti árterületeken olcsón bérelhető földeken gazdálkodva annyit megtakaríthassanak, hogy öregségükre haza, a faluba visszatérhessenek, ahol bármilyen kicsi házat, hajlékot, s pár hold földcskét szerezhessenek. Mindenki otthon akart élni, s otthon meghalni. Hogy ez nem mindenkinek sikerült, az természetes. De aki tehetett, hazajött hozva kicsinyke vagyonát, s az azon a vidéken – ami leginkább Dél-Baranya, vagyis a Drávaszög – elsajátított néhány nyelvi jellegzetességet. Azért csak néhányat, mert ott, a szülőfalutól távol is leginkább kompakt egységben maradtak a kupuszinaiak. S az ő fiaik már itthon építgettek, gyarapodgattak vagy váltak végérvényesen nincstelenné.

Kupuszina néhai papja, Kanyó Lajos esperes-plébános 1931-ben átnézte a parókián levő Canonica Vizitációkat, leltárokat, egyéb hatósági megjegyzéseket, s ahogy írja „a következő érdekesebb adatokat gyűjtöttem össze:

KUPUSZINA LAKOSSÁGA

Kupuszina lakossága az ország több részéből verődött össze, de főleg Dunántúlról – Sárköz és Pozsony megyéből, ezek tótok, előbbiek magyarok. A lakosok nyelvre nézve: 1767 [*ez évszámot jelöl – a szerző megj.*] túlnyomóan magyarok, az után tótok, kevés dalmát, és horvát és egynéhány család német... A magyarság többségét mutatja, hogy kezdet óta a templomban magyarul prédikáltak, csak 5 vasárnap volt tótul...¹⁵ Ezek az adatok is egyeznek Báर्थ János említett állításával. Jómagam pusztán annyit tennék hozzá, hogy a Sárközt nem lehet megyeként értelmezni, és tudni illik azt is, hogy annak lakossága kimondottan református volt abban az időben, azaz Kupuszinára nem telepedhetett. Tehát meg kell ma-

¹⁵ Uo. 39.

radnunk a Duna bal partján, a Kalocsai-Sárköz katolikusok által lakott részen. Azóta a két parton élő lakosság érintkezett egymással, házasodtak, költöztek, a katolikus vallásúak odaát megszapordtak, s így történhetett meg, hogy a hajdani Kalocsa környéki vezetéknevek átkerültek a sárközi falvakba.

Johann Wüscht a *Srpski-Miletitsch* című falumonográfiájában leírja, hogy 1764 és 1768 között Kupuszinára költözött hét német család.¹⁶

A falu parókiáját 1754-ben létesítették, azóta vezetik az anyakönyveket. A templomot Szent Anna tiszteletére szentelték, s a mai 1808 és 1813 között épült.

Kupuszina iskolája szinte olyan régi, mint maga a falu. Ez nem az iskolaépületre vonatkozik, hanem a közoktatásra. A mai régi iskolaépület az 1890-es falutűz után épült, s mivel egyházi iskola volt, Császka György akkori kalocsai érsek hathatós támogatást nyújtott az építkezéshez. 1986 óta áll az oktatás szolgálatában a mai iskolaépület, amelyben az óvoda és a nyolcosztályos iskola kapott helyet, mindkettőben magyar és szerb nyelven oktatnak. Ez utóbbi az 1990-es évek közepén vette kezdetét.

Az 1960–70-es években sokan vállaltak vendégmunkát Nyugaton, akik közül sokan nem is tértek végérvényesen haza. Akkor indult meg a falu népességének a nagyarányú fogyatkozása. A XX. század végi délszláv háborúk ismét a migrációs tendencia fokozását idézték elő a magyar fiatalok között. A 2010-es években, vagyis napjainkban pedig a gazdasági világválság okozta migráció jelenti az újabb elvándorlást Nyugat felé, bár az újabb munkavállalások jelenleg (2013 elején) csak rövidebb időre, néhány hónaptól néhány évre történnek. Így lett a 2011. évi népszámlálás szerint 1921 lakosa Kupuszinának, melyből a nemzetiségi kimutatás e sorok írásakor még nem ismert, mert azt az országos statisztika nem is tette közzé. (A 2002-ben végzett népszámlálás adatai szerint a falunak 2356 lakosa volt, s ebből 78,82% vallotta magát magyarnak.)

¹⁶ Wüscht, Johann: *Srpski-Miletitsch*. Odžaci, 1936, 8.

A KUPUSZINAI NYELVJÁRÁSRÓL

Kupuszina/Bácskertes ma a vajdasági szórványmagyarság egyik nyugat-bácskai kis települése Zombor és Apatin város között, a Dunához közel. Római katolikus vallását máig megtartotta. A lakosság fő foglalkozása ma is a földművelés, leginkább gabona-termesztéssel foglalkozik, hajdani ismert terméke, a vöröshagyma termesztése háttérbe szorult, s napjainkra a gyümölcsstermesztés vette át annak helyét. Kitűnő minőségű almát természetnek szinte a határ minden részében. A konyhakerti növényekkel való foglalkozás is jócskán lecsökkent.

A magyar nyelvjárástudomány igen későn fedezte fel a Vajdaságban a sajátos kupuszinai magyar nyelvhasználatot. A falukutató mozgalom idején oda nem jutott el érdeklődő nyelvész, az akkori helyi, avagy bácskai értelmiségiek sem ismerték fel ezt a ritka nyelvjárásszigetet, s a megőrző közösség más, társadalom-néprajzi, folklorisztikai, kultúrantropológiai értékeit sem. A tudatos népéletkutatás kezdetei 1951-re tehetőek.

Benkő Loránd is csak 1961-ben írta a *Magyar nyelvjárások atlaszának* kutatópontjául kijelölt jugoszláviai Kupuszina nyelvről: „...nyelvatlaszunk számára felgyűjtött jugoszláviai kutatópontoknak talán a legérdekesebbike, hiszen olyan archaikus nyelvjárást képvisel, hogy a nyelvész a helybeli beszélőket hallva sokszor szinte a kódexek korában érzi magát.”¹⁷ Benkő professzor ezzel az írásával hívta fel a figyelmet a kupuszinai nyelvjárás ritka voltára, s a rokon nyelvjárásokban meglévő hasonlóságok meglétével mutatott rá a lehetséges közös anyanyelvjárásra, netán falueredetre, miközben útjára indította a kupuszinai nyelvjárás és népélet további kutatását is.

Imre Samu a maga ismert, *A mai magyar nyelvjárások rendszere* című monográfiájában a következő kategóriamegjelölést alkalmazza: „Nyelvjárásszigetnek nevezem azokat a többnyire egyetlen helyi nyelvjárásra korlátozódó településeket, amelyeknek nyelvjárása magyar anyanyelvű környezetben alapvetően eltér valamenyny szomszédos nyelvjárástípustól... Kupuszina (JU-4) kétségtelenül nyelvjárássziget.”¹⁸

¹⁷ Benkő: i. m. 408.

¹⁸ Imre Samu: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó, 86.

Az egy országon, egy nyelvterületen belüli migráció révén keletkezett magyar nyelvjárászigetek közé kellene sorolni Kupuszinát, hiszen lakosai a XVIII. század közepén az ország több részéről települtek ide, az akkori ország déli peremére. Csakhogy ezen az újonnan benépesedő déli részen a nyelvi környezet korántsem volt egységes, s főleg nem volt csak magyar. A szomszédos Zombor város lakossága akkor még zömében szerb, Monostorszegé sokác nyelvjárású horvát, Apatin városé pedig német. Így szemlélve a környezetet azt mondhatjuk, hogy Kupuszina egy belső migráció által létrejött nyelvsziget. Imre Samu önálló nyelvjárásként tartja számon a kupuszinait, bár hangsúlyozza: „Anyanyelvjárása típusában minden bizonnyal azonos volt a nagyhindivel, s a labiopalatális magánhangzók (ü,ö,ű,ő) hiánya itt még ma is szinte teljes következetességgel jelentkezik... Kupuszinán a középfok, a múlt idő jele, a locativusrag ma is általában rövid...”¹⁹ Végül kiemeli a következőket: „A két nyelvjárás tehát ma már semmiképpen sem tekinthető egy típusnak. Ugyanakkor – ha az alapfeltevés igaz, hogy ti. a kupuszinai nyelvjárás a nagyhindivel azonos anyanyelvjárásra vezethető vissza, és szinte kétségtelenül az – ez a két példa különösen szemléltetően mutatja, hogy a települések nyelvjárása egyrészt mennyire megőrizheti ősi, igen jellegzetes vonásait, másrészt mennyire más irányú lehet a fejlődése a környezet hatására, ill. saját belső fejlődésének törvényszerűségei folytán.”²⁰ Mindenképpen igazat kell adnunk Imre Samunak, amikor a más nyelvű környezet hatását kiemeli, hiszen a szerző egyaránt ismeri a mai nagyhindi és kupuszinai nyelvjárást, s így elmondhatja, hogy a szlovákiai Nagyhindén már alig található a kupuszinai nyelvjárásával azonos jellemvonások, pedig alig egy fél század múltott el a MNYA anyaggyűjtése óta. Ott a szlovák nyelv erőteljes előretörése, Kupuszinán az odatelepített szlovákok és az odatelepült délszlávok nyelvhasználata meg a környék másféle magyar nyelvhasználata is formálta, változtatta az ottani nyelvjárást. A folyamatnak az lett a vége, hogy mára két teljesen különböző nyelvjárástípus keletkezett, s a köznyelvűsödés hatása Kupuszinán a kisebb, vagyis az ősi nyelvállapot – az őt ért sok-sok hatás ellené-

¹⁹ Uo. 369.

²⁰ Uo. 369–370.

re – jobban megmaradt. Épp ezért tartjuk helyénvalónak Szabó József nyelvész megállapítását: „a jugoszláviai magyar nyelvjárások közül különösen azok érdemelnek nagyobb figyelmet, amelyeknek környékén is nagyrészt magyar nyelvű lakosság él, s ha a szóban forgó település tájszólása ráadásul el is tér a környező magyar helységek tájnyelvétől, vagyis lényegében nyelvjárásszigetről beszélhetünk, ha a szerbhorvát nyelv hatása miatt nem is egészen abban az értelemben, mint a magyarországiak esetén. Mivel azonban a szerbhorvát nyelvi hatásnak mindegyik jugoszláviai magyar nyelvjárás ki van téve – természetesen ennek mértéke eltérő –, ezért a környező magyar települések tájszólásától elütő magyar helység-tájnyelvét a nyelv(sziget és nyelv(járás)szigetnek tekintem.”²¹

²¹ Szabó József: *Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárásszigetek*. Békéscsaba–Kecskemét–Szekszárd, 1990, /Dél-alföldi Évszázadok, 3./, 250.

²² Kiss Jenő szerk.: *Magyar dialektológia*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó, 317.

²³ Silling István: *Kupuszinai tájszótár*. Újvidék, 1992, Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság.

²⁴ Silling István: *A kupuszinai nyelvjárás és szókincse*. Budapest, 2007, Loisir Kiadó.

Kiss Jenőnek a *Magyar dialektológia* (2001) című új összefoglaló munkájában Juhász Dezső Kupuszinát nyelvjárásszigetnek, belső nyelvjárásszigetnek tartja: „A nyelvjárásszigetek spontán áttelepülésekkel vagy szervezett áttelepítésekkel, tehát migrációval jöttek létre úgy, hogy az áttelepülők azonnyelvű, de más nyelvjárású vidékre kerültek. Az esetek többségében az eredeti lakhely elhagyásának és új haza keresésének az volt az oka, hogy az áttelepülők jobb életlehetőségekben reménykedtek. Így jöttek létre a magyar nyelvterületen egyebek mellett a következő nyelvjárásszigetek: a bukovinai székelyek Tolna megyei szigetei, a bácskai Kupuszina (Bácskertes) nyelvjárása a Nyitra környékiek beköltözésével...”²²

A kupuszinai lakosság harmadfélszáz esztendőös közös sorsának, együttélésének nyelvi eredményeit vette számba az 1992-ben közzétett *Kupuszinai tájszótár*,²³ majd annak bővített változata, a 2007-ben megjelent *A kupuszinai nyelvjárás és szókincse*.²⁴ Mindkét műben a XIX. század végétől a XXI. század elejéig adatolja a jobbára lexikális realizációkat, de a nyelvjárás más sajátosságait is számba veszi.

A kupuszinai nyelvjárás legfontosabb jellemzői a XX. század közepétől a század utolsó évtizedeiig az illabialitás, azaz a nyílt á hang használata (áblák); az ö, ő, ü, ú magánhangzók hiánya, s ezek pótlása ë, é, i, í magánhangzókkal – ebben az időben immár egyedülállóan az egész magyar nyelvterületen (tërek, féz, tikër, tíz);

a zártabb á = ā megfelelés (āzik, fāzik); az ë hang megterheltsége (embërek); a polifonémikus ē hang használata (rëggë); az l-ezés ritka megléte (folik); a mássalhangzók rövidülése (ëvët, ivot, kíkëb, sãrgãb, fõr); a mássalhangzók nyúlása (csállãny, fëllí, merësszeb, rëszessik, ãdõssãg); a határozott névelõk közül csupán a rövidebb használata (ã Èrzsi, ã urãm); az igekötõnek az ige elõtti használata (Ki mëgmontã?). Az archaikus -nyi fõnévi igenévképzõ már csak emlékeiben él népköltészeti szövegekben (szõgãnyi, sëpërnyi) stb. Mindezek a jelenségek az idõsebb korosztály nyelvhasználatának jellemzõi. A mai 30-40 évesek már a vajdasági magyar regionális köznyelvet használják, míg az 50-60 évesek nyelvhasználatában keveredik a két nyelvváltozat, leginkább szituációtól függõen.

A XVIII–XIX. századból átörökített nyelvjárási szókincsből annyi maradt meg, hogy nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk bõségesnek még a megõrzött helyi sajátosságokat. Azonban figyelniünk kell a jelenlegi nyelvhasználatot, s így a nyelvjárási állapotot befolyásoló délszláv nyelvi hatásokat is, azaz a szerb vagy horvát nyelvbõl átvett kifejezéseket, mondatformázásokat.²⁵ Mindezek és sok-sok néprajzi vonatkozású megjegyzés, helyi népdalok vagy azok egy-egy részlete, strófája, valamint a szócikkekhez kapcsolódó szólások, közmondások, állandósult kifejezések sokasága, illetve számos helytörténeti adat is helyet kapott a kupuszinai nyelvjárás szótárában.²⁶

A KUPUSZINAI NÉPVISELETRÕL

A messze földön híres és csodált mai kupuszinai népviseletrõl az elsõ leírást a már említett jegyzõ, Alexander Hankony vetette papírra 1859-ben a *Ruházat* tárgyszó alatt:

„A férfiak szokásos hétköznapi öltözéke a szûr, nyáron a széles gatyá, télen a magas szárú szûrcsizma, a kék posztóból készült mellény és egy kerek parasztkalap, – a nõk viszont rövid barna szoknyát, rövid mellényt és barna kendõt viselnek, nyáron mezítláb, télen fekete csizmában. Vasárnap és ünnepnapokon a férfiak úgy mint a fiatalok is kék rövid spenzer mellényt és zsinóros ma-

²⁵ Vö. Silling István: *Nyugat-bácskai magyar nyelvatlasz*. Újvidék–Szabadka, 2012, Forum Könyvkiadó – Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvû Tanítóképzõ Kar.

²⁶ Silling: *A kupuszinai nyelvjárás...*

gyar nadrágot, csizmát és egy kis kerek parasztkalapot viselnek, nyáron pedig a nadrág helyett rövid széles slingelt gatyát.

A nők viszont, főleg a fiatalok, széles rövid pirosas cicc szoknyát, piros csizmát, rövid, láncos kapcsolósos mellényt viselnek selemkendővel a nyakukon-vállukon, a hajuk szalagokkal copfba fonva, a férjezetek pedig kendőt hordanak a fejükön – magyar időjárási viszonyokban mindkét nem hosszú fehér esőköpenyt hord, télen pedig széles subát.²⁷

Ez az egyetlen ránk maradt leírás a XIX. századból az egykori népviseletről. A mai viselethez bizony nem sokban hasonlít, bár az ősi elemek közül néhány máig felfedezhető.

A következő alapos feljegyzés G. Czimmer Annáé, aki 1951-ben járt a falukutatókkal Kupuszinán, s asszonyi dolgokkal (gyógyítás, viselet, táplálkozás, népszokások, népköltészet stb.) foglalkozott. Dolgozatát a *Híd* folyóirat 1988. évi néhány számában tették közzé *Adatok Kupuszina néprajzához* címmel.²⁸

De az idő múlásával sok változás éri az emberek életét, környezetét, s ez történt a kupuszinai népviselettel is, amely még ma is élő tartozéka néhány hatvan éven felüli asszonynak, illetve a fiatal nőknek lakodalom alkalmával. A férfiak közül azonban már csak a helyi Petőfi Sándor Művelődési Egyesület néptáncosai öltik magukra a népviseletet, akár az 1930-as évekre visszavezethetőt, akár az 1940 és 1950 között kialakult színpadi viseletet. A kivétel a férfiakat korábban érintette, s az 1940-es évek elejére teljesen az általánosan ismert férfiviselet lett úrrá a faluban: ünnepen fekete, barna, szürke, sötétkék színű szövetből készült öltöny ugyanolyan anyagból készült mellénnyel, fekete posztókalap, félcipő, télen cipő vagy fekete bőrpapucs, s ez utóbbi esetében a láb-szárakra térdig érő szürke posztóharisnyát, pancsuskát húztak. A felsőtesten télen fekete bársony télikabátot, fekete vagy barna kucsát hordtak, sálát nem viseltek; a munkanapi viseletük az ünnepiből kikopott szövet- vagy bársonynadrág, kötött pulóver, fából készített klumpa s a már ismert pancsuska, viseltes télikabát, rövid, ujjatlan bekecs (prisnyák), kucsma (bundás sapka) volt. Nyáron az idősebb férfiak fekete bőrpapucsot is viseltek, még ünnep-

²⁷ Szikora: i. m. 29–30.

²⁸ Czimmer Anna, G.: Adatok Kupuszina néprajzához. I–III. *Híd*, LII. évf. 1988. 4. sz. 512–520.; 9. sz. 1132–1142.; 10. sz. 2073–2089.

napon is egészen az 1970-es évek végéig. A szűr úgy eltűnt, hogy hírmondója sem maradt, míg a subából még láttunk a XX. század elején készültet, de csak a kamra mélyén. A legények színpadi viselete a néptáncosok vendégszereplései alatt látott, megfigyelt változásokon ment át, de a lakodalmakban ilyet nem öltöttek magukra, ami azzal is magyarázható, hogy nem is érezték a sajátjukénak.

A nők kivetkőzése még ma sem teljesen fejeződött be, így Kupuszina is azon nyugat-bácskai falvak közé tartozik, ahol még néhanapján látható az 1930-ban, 1940-ben vásárolt, illetve az ezek mintájára később, újabb textíliából varrott népviseleti ruhadarab. Ezek az alkalmak az ünnepi, főleg a nagy ünnepi nagymisék idős asszonyok esetében. A fiatalabb asszonyok, menyecskék, lányok már csak a lakodalomban öltöznek fel népviseletbe, amikor a lakodalmas menet végigtáncol néhány utcát, s ilyenkor látható igazán a női viseletnek az 1950-es évekre kialakult, de azóta is több változást megért minden darabja. A nyári ünnepi viseletnél a XXI. század elején lányoknál, fiatal menyecskéknél a lábbeli cipő, szandál, amely bármilyen lehet, illetve színes pamutcernával hímzett fekete bársony, alacsony szárú, könnyű cipőt (kivarrott botos) is viselhetnek, idősebb asszonyok még fekete lakk- vagy bársonypapucsban is járnak templomba. A térdet éppen eltakaró 3-4, keményre vasalt, széles, ráncos, fehér alsószoknya, s még ezek alá puha szoknyákat nem kellett kötni [itt téves G. Czimmer feljegyzése – a szerző megj.], hanem alattuk 1-2 szűk, aljukon széles gyári csipkével díszített fehér pendely, az egyiknek az alján a csipke fogai közé behúzott kék szalag (égszínű pántlika); a felsőszoknya alapanyaga leginkább kasmír, helyi szóval delíny, amelynek színe kormeghatározó is: piros, zöld, bordó, kék, fekete, mintázata alapján bodzarózsás, leveles, kétvirágú, egyes virágú, pilkés, feketekásmér, s az elmúlt évtizedben már nem viselik a piroskásmért és az ünnepi szövetszoknyákat (borszínű, égszínű, kék, zöld); a szoknyák elülső része fölött ugyanolyan hosszú selyemkötény, jobbára világoskék vagy lila, az idősebbeken fekete, s a kötény szélein hasonló színű csipke, mellette egy-két ezüstsínű flitteres szalagdísz, míg a comb fölötti részen 35 cm hosszú, 5 cm széles, varrógéppel ké-

szített hímzés (tulipános kötény), amely díszít a régi kötényeken borszínű szegélyszalag övezi, a későbbi korban készültre pedig e szalag mellé a széleket díszítő csillogó szalagból is varrnak; a kötények hímzésmintája koronként változott, de uralkodó szimbóluma a tulipán volt, s a készítés technikája napjainkban már gépi is, de kézi hímzésűt is készít az egyik helyi hímzőasszony. A felsőtesten nyáron a lányokon rövid ujjú, a vállukon nagy buggyot vető, keményített fehér ing (buggyós ing), amelynek ujját az alsó szár vége fölött kék (piros, rózsaszín) masnira kötött szalaggal erősítik a felsőkar közepéhez, míg a nyakán a csipkegallért ugyanilyen szalaggal húzzák össze. Erre az ingre díszes bársony- vagy selyemmellényt (pruszlik) öltenek, napjainkban jobbra piros, bordó, esetleg kék színűt, rajta sok flitteres, strasszos zsinórból, díszítőelemből kialakított lóhere- vagy pókminta, illetve magában álló, kerek, fényes díszlapocska (pillangó). A menyecskek ingje rövid ujjú fehér selyem, a félkarig érő ujj alján széles csipkével. Nekik már nem kötelező mellényt viselniük, azonban felölthetik azt is. A lányok nyakában a 6-8 sor fényes üveggyöngyöt hátul széles fehér (rózsaszín, világoskék, piros) selyemszalaggal kötik össze, s a szalag szárai (lábai) mintegy 10-15 cm-re simulnak a háti részen a mellényre. Azoknak a lányoknak, akiknek a haja még copfba fonható, a fejtetőn összekötött fonatok fölé színes szalagcsokrot (bukor, azaz bokor) tűznek – ez a lányi mivoltuk jelzője –, de ez ma már el is maradhat. A férjezett asszonyok fejfedője a fityula, amely úgymond a kontyot fedi (ha van, ha nincs), s ez a viseletdarab is ma már csak selyemből készül (korábban volt bársonyból is, kasmírból is, és még ezeket is feltűzik olykor). A fityula sok újságlapból a két oldalán keményre ráncolt, a felső részén sima papírsapka, amire rávarrják az apró színes virágmintákkal hímzett selymet, s alul két aprócska fület formázva megkötik, azaz ezzel kötik be az új menyecske fejét.

A női nyári ünnepi viselet tartozéka volt az 1960-as évek közepéig, a kelengyét őrző szekrények féltett kincse még a hosszú ujjú, s az ujj hosszán a válltól a kézleig végigfutó slingelt, csipkés fehér ing, amelynek uja a kéznél valamennyivel hosszabb, a

felkaron több ráncba, hajtásba szedik, s a könyék fölött kék pántlikával kötik át. Az ing ujjának végén széles csipke mutatja a szépséget, amelybe ugyancsak behúzósz kék szalagot illeszthetnek díszítésként. Erre az ingre kötelező a vállkendő kötése, amelynek alapanyaga selyem vagy kasmír, és sokféle változata van, amelyek kort, ünnepet, évszakot, alkalmat, állapotot, társadalmi helyzetet jelölhetnek.²⁹ Az idősebb nők nyári ünnepi lábbelije a fekete bőr- vagy bársonypapucs volt, illetve a fekete, hímzett puha bársonycipő (kivarrott botos). Fityulájuk fölé, illetve arra színes, rojt nélküli, avagy sokrojtú, ünnepi selyem- vagy szövetcendőt kötöttek.

Télen a nők ünnepi viselete az időjáráshoz alkalmazkodik. Az a néhány, hetven év fölötti asszony, aki még népviseletben jár a templomba, ilyenkor a polgári viseletnek megfelelő csizmát húz a lábára. Alsószoknyái puha, fehér ún. barhentszoknyák, míg a felső szoknya marad a már ismertetett ünnepi, illetve a téli ünnepi felsőszoknya a vastagabb moldony,³⁰ előtte fekete selyemkötény. A felsőtestre barhentinget, kötött pulóvert, azaz helyi névvel trigót húznak, majd erre nagy berlinerkendőt (feketét, barnát) terítenek, fejüket pedig fekete színű s a szegélyén szép hímzésmintával díszített bársony- vagy posztókendővel kötik be.

A nők köznapi viselete ma is eltér az ünnepitől, méghozzá abban, hogy a szoknyák anyagának minősége más, felsőnek kartonból, ciccből vagy télen színes barhentből készülhet. A kötényük a koszorús kötény, azaz a kékfestő vászonkötény, amelynek szélére koszorút képező mintát fest a mester. Nyáron a felsőtesten rövid ujjú inget viselnek, s immár csak nagyon ritkán látni arra húzott kötött mellényt. Lábukon szandált, cipőt, papucsot, illetve néhányan még fekete botost, megtalált meleg gyapjúcipőt viselnek. Télen a felsőtesten melegebb blúzt vagy viseltes pulóvert viselnek, fejüket puha, meleg, téli kendővel kötik be, s a nagy berlinerkendőt a hátukra terítve s a derekukon átvette hátul megkötik, de úgy, hogy a puha fejkendőjük kilátsszon belőle. Hétköznapi nem viselnek fityulát, sem a legalsó szoknyaként megismert pendelyt.

Fehérneműt minden lány, menyecske, asszony visel. A melltartó hétköznapi viselete idősebb asszonyoknál nem kötelező.

²⁹ Silling István: A kupuszinai női népviselet változásának szemiotikai vizsgálata. In uő: *Tegnap és ma. Újvidék, 1998*, Jugoszláviai Magyar művelődési Társaság, 91–103.

³⁰ Silling: *A kupuszinai nyelvjárás...*

A KUPUSZINAI NÉPSZOKÁSOKRÓL

Az év jeles napjaihoz és az emberélet fordulóihoz kapcsolódik a legtöbb népszokás, a legtöbb megőrzött hagyomány.

A karácsony és a húsvét azok a szép ünnepek, amelyeken még megmozdul a falu, hogy szép szokásaiban éljen. A karácsony hangos énekszóval való köszöntése, azaz a kántálás, helyi megnevezéssel: éneklés még élő szép hagyomány Kupuszinán. A gyerekek, a cseperedő lányok a szentestén felkeresik a rokonok, illetve a legények házát, s az udvaron, a kivilágított ablak előtt állva köszöntik a karácsonyt egy szép népénekkal, amelyet vagy a szüleiktől vagy valamelyik ima- és énekeskönyvből tanultak. Ezért természetesen ajándék jár. A legényeket pedig ezután illik meghívni húsvétkor locsolni. A nagyobbak mennek is majd, hívás nélkül is, énekelnek (mindig a *Nyisd ki, babám, az ajtót...* kezdetű nótát dalolják), zenéznek is – akár a saját hangszereiken, akár pénzért fogadott zenekar muzsikál –, táncolnak is a feltámadás, azaz a tavasz víg ünnepén. A fiatal legénykéek húsvéti locsolkodási menete egyre színesebb, hiszen a meglocsolt lányok népviseletben kísérik tovább a fiúkat, hogy a húsvéthétfői szokás a faluközpontban lévő kocsmá előtt érjen véget egy nagy körtáncal, helyi szóval: kólóval. Míg a kicsinyeket az érdekli, hogy a fészekbe mit tojt a húsvéti nyuszi.

A névnapköszöntés is leginkább a karácsonyi ünnepkörben maradt fenn, hiszen a leggyakoribb férfinév sokáig az István és a János volt (na meg a Mihály, József, Pál, Péter, András, Gáspár, Imre, Miklós), akiknek névnapja a karácsonyt követő napokon van. Néhány névnapköszöntő népéneket még ma is hallani hagyományaikhoz ragaszkodó családoknál.³¹ A női nevek közül még a Katalin maradt meg olyan népszerűnek, hogy tudják a dátumát, s a télelőn felköszöntik a viselőjét.

Az egyházi év egyes ünnepeit megelőzik a templomban vagy a családoknál tartott kilencedek, amelyeken imádkoznak, énekelnek, s ezek jó alkalmat jelentenek arra, hogy a rokonság vagy a szomszédság összejöjjön, találkozzon. A leginkább tisztelt ünnep előtti kilenced a *Szállást keres a Szent Család*, amely ugyancsak a

³¹ Silling István: *Ünnepek és hétköznapi írások a vajdaságiak hajdanai és mai népeletéről*. Szabadka, 2010, Szabadegyetem, /Életjel Könyvek, 136./, 141–143.

karácsonyt előzi meg. Ezen a népi ájtatosságon tudnak még idős asszonyok régi énekeket előadni, a fiatalokat ezekre megtanítani. A februári lourdes-i kilenceden Mária-énekeket énekelnek. Szent Anna-nap előtt is tartanak kilencedet a templomban, amelyen a búcsúra készülnek fel lélekben. 2012-ben ezen a kilenceden hallottunk egy addig ismeretlen Szent Anna-éneket egy 87 éves öregasszonytól, bizonyosságául annak, hogy van még dolga Kupuszinán a néprajzkutatónak és az etnomuzikológusnak egyaránt.

Alig él már a nagycsütörtöki, nagypénteki kálvárialátogatás hagyománya, s a húsvéthajnali Jézuska-keresés már el is tűnt a hagyományvilágból. A stációjárást a templomban végzik a nagyböjti vasárnapok délutánján, illetve nagypénteken este a templomban. A templomi passióéneklés még élő része a virágvasárnap és a nagypénteki nagymisének. Ennek ébren tartása a kántor feladata. Az énekesek csak férfiak lehetnek.

A XXI. század elejétől újraéledő zarándoklatok között külön említést érdemel a doroszlói Mária-kegyhely kisasszony napi búcsújára történő gyalogos zarándoklás, amikor is a mintegy 35 km-es utat imádkozva, énekelve teszik meg a kupuszinai zarándokok, akiknek száma évről évre szaporodik. Szeptember 7-én, a reggeli mise után indulnak a templomból, s a késő délutáni órákban érkeznek meg az ünnep vigíliájára a szent kúthoz. Természetesen náluknál jóval több kupuszinai ember látogatja ilyenkor a legismertebb bácskai kegyhelyet. Sok kupuszinai ember tartja fontosnak, érdemesnek, hogy az ősei által tisztelt Baranya megyei Máriagyűd kegytemplomát meglátogassa akár annak pünkösdi búcsúján, akár más alkalomkor. Szervezett zarándokutakon is részt vesznek a kupuszinaiak, pl. Međugorjéba, Lourdes-ba, Fatimába, Rómába, a Szentföldre.

A helyi templombúcsú a védőszent, Szent Anna napját (július 26.) követő vasárnap van, amikor sok elszármazott kupuszinai hazalátogat, s ezen a napon több háznál is van kisebb-nagyobb vendégeskedés. Az ünneplést már szombaton este megkezdik, s vasárnap éjszakába nyúlóan tart, hogy a harmadik napon, azaz hétfőn szinte az egész falu fiatalsága, idősebbje rókuszolni menjen a

közeli Duna-partra vagy más helyre, de ki a faluból. Régi szokása ez a kupuszinai embernek, melynek neve s eredete az apatini Nagyboldogasszony-napi búcsút (augusztus 15.) követő nap, Szent Rókus pestisvédőszent napjának (augusztus 16.) az ottani németek részéről történő megüléséből – kölcsönhatásként – kikövetkeztethető.

Az emberélet fordulóinak jeles napjai közül a keresztelőhöz kevés szokás fűződik. Ma már nem tartják fontosnak hamar megkeresztelni az újszülöttet, így az anyuka is részt vehet a keresztelőn, amely után akár otthon, akár valamely étteremben a szülők megvendégelik a komákat és a családtagokat. Az 1980-as években még hallható volt a keresztelőről hazaérkező koma szájából a „Pogánykát vittünk, Pistikát hoztunk!” beköszönés. Vagy másik alakja ennek az volt, amikor a házbeliek és a keresztelőről haza érkező koma között a következő párbeszéd zajlott le: – Mit vittél? – Pogánykát. – Mit hoztál? – Báránykát. – Mit hoztál? – Robikát.

A lakodalom az emberélet legszínesebb, legtöbb népszokással járó ünnepe. Napjainkig helyel-közzel néhányat megőrzött belőle a faluközösség, bár nem minden lakodalomban. Ilyen a rozmarindíszítés a menyasszony házánál a barátnőkkel, a menyasszony népviseletbe öltözése a templomi hirdetések vasárnapján, a vőlegény karjának kék szalaggal történő megkötözése a menyasszony részéről, a lakodalmi utcai menettáncok s azok menetútja, a menyasszony fogadása esküvő után a vőlegény házánál, a vőlegény borkínálása a hivatalos férfiaknak, a nézősereg kaláccsal való kínálása, a menyasszonytánc koreográfiája, dalai, a menyecsketánc archaikus formája és dallamai, a másnapi alakoskodó felvonulás, vagyis a trasákolás, a komák és násznagyok személyének kiválasztása és funkciója, az öregvőfély szerepe stb. A XX. század második felében tűnt el a népviselet a menyasszonyról, kissé később a művirágból készített, de hosszú aszparáguszágakkal díszített menyasszonyi csokor (a helyi koszorúkészítő asszony kötötte), a menyasszony-búcsúztató, a vőfélyek általi hívogatás, s az ő szerepük az étkek felszolgálásában, a lakodalom másnapjának reggelén történő újasszonyavató a templomban, s még korábban a vőfélyek ka-

lapjának díszítése a menyasszony barátnői részéről, avagy a más-napi hajnali mosdatás. Új szokás lett a szombaton délután tartott lakodalom a kedd reggel kezdődő helyett, a rozmaringot helyettesítő művirág, a vendéglőben, illetve étteremben tartott menyegző, ahol az étkeket az étterem tulajdonosa készíti, s az ő pincérei szolgálják fel, s ahol jobbára elmarad a menyasszonyfogadás is, s nem viszik többé a menyasszony ágát sem, amelynek ugyancsak megvolt a maga nótacsokra. A hagyományos étkek közül mindig jelen van még a fonott lakodalmas kalács (már a lakodalmat megelőző reggelen megsüti a pék), valamint a híres mákos rétes. A többi aprósüteményt leginkább a cukrászmesternél vagy sütőasszonynál rendelik meg. A vőlegény a komájától megkapja még a grillázscukorból készített birkát vagy más alakú édességet. Az ifjú pár mindkét tagja kap a keresztszüleitől tortát. Az 1980-as években dívott a soknapos lakodalom, szerdától hétfőig, s a vendégek száma néha elérte az ötszáz főt is. Azóta már mindez a múlté. Az ajándékozás továbbra is szokásban maradt. Tyúkot már nem visznek a lakodalmas házhoz, de tyúkpénzt minden figyelmes vendégasszony ad a lakodalmat rendező ház asszonyának. Süteményt sem visznek már a vendégek maguknak, ezt a gazda teremti elő. Italból pedig van elegendő: bor, sör, pálinka, szódavíz, üdítő. Feketekávé is kínálnak a lakodalomban többször. A zenészek legtöbbször helyi muzsikusok, de előfordul, hogy hívnak, fogadnak már más vidékről zenekart. A helyieket jobban kedvelik, mert ők tudják, hogy a lakodalom melyik mozzanatához mely dalt szokás fűjni, húzni. Hegedűszó, tambura már régóta nem szól a kupuszinai lakodalomban. Napjainkban már a lakodalmak felénél a mátkapár egyik tagja nem kupuszinai, így a szokások is vegyülnek, keverednek. Ha még netán valamelyikük falujában tartják a lakodalmat, akkor az ottani szokások kerülnek előtérbe.

A harmadik nagy esemény az ember életében a halál, a temetés. Ha van rá mód s idő, a hozzátartozók elhívják a papot, hogy feladja a nagybeteg haldoklónak az utolsó kenetet. A temetőben 1995-ben megépült a ravatalozókápolna, s azóta több, a temetéshez kapcsolódó szokás tűnt el, s újabb jelentkezett. A koporsót már a szom-

szédos Zomborban vásárolják meg, s a halottszállító kocsi viszi ki a házhoz, ahol a halottat addigra megmosdatják, ünnepi ruhájába öltöztetik, s ott helyezik koporsóba, mellé aprópénzt tesznek a révsznek, a halottszállítók pedig kiviszik a temetőbe, s elhelyezik a ravatalon. A háztól való búcsúzás fájdalmas pillanatai valahol elvesztek a kötelezően gyors tempóban. Jó, ha még valamelyik családtagnak eszébe jut a szokás, hogy szerencsés utat kívánjon az elhunytnak. Arra azért ügyelnek, hogy lábbal előre vigyék ki a házból és az udvarból a koporsót. A hagyományos kora esti virrasztást egy az imádságokat jól ismerő és jó hangú férfi vagy nő vezette. Ilyenkor imádkoztak, énekeltek. Az imádságok közül a fájdalmas rózsafüzért végezték. A virrasztást vezető mondta el az első tizedet, majd minden tizedet más-más előimádkozó. A virrasztóénekek közül többet is énekeltek egy-egy alkalommal. Voltak énekek, amelyek minden virrasztáson elhangzottak úgy, hogy mindenki énekelte őket. Más énekek esetében az előénekes egy-egy sort elénekelt, s azt a gyászoló közösség megismételte. A virrasztáson a búcsúztatásnak is beillő énekek is elhangzottak. Ezeket az énekeket a virrasztást vezető maga vagy a gyászoló család tagjai választották ki az elhunyt életkorától, házassági állapotától, rokonsága nagyságától, betegeskedése hosszától függően. Ezt az éneket csak a virrasztást vezető énekelte. Magát az éneket vagy énekeskönyvből vagy kézzel írott énekesfüzetből választotta. A régi, háznál történő virrasztást mára felváltotta a temetés előtti virrasztás kint a kápolnában. Pedig a temetés előtti nap estéjén történő otthoni virrasztáson sok régi virrasztóének hangzott el, persze nem ugyanazon a szertartáson. A temetésnek ez a része szintén alkalom volt a rokonság összejövetelére, a halott dolgainak megbeszélésére, de már a harmadik szobában a férfiak iddógáltak, néha hangosabban is beszélgettek, mert „holtak a holtakkal, élők az élőkkel” foglalkozzanak. A búcsúztató sokáig része volt a háztól való temetési szertartásnak, amikor is a kántor úgymond a halott szavaival élve elbúcsúzott a hozzátartozóktól. Már jó ideje nem énekel búcsúztatót a kántort helyettesítő személy a temetésen, ami pedig az 1980-as évekig a temetés legmegrázóbb

mozzanata volt. Napjainkban, helybéli kántor híján, a virrasztást vezető személy, aki a papnak is segédkezik, néha énekel búcsúztatót is a virrasztáson. Amióta a kápolna elkészült s azt felszentelték a Szent Kereszt tiszteletére, azóta szentmise-bemutató keretében történik a temetés, vagyis nemcsak a temetési szertartás zajlik, hanem misét is tartanak, amelyen szentáldozáshoz is járulhat, aki akar. Napjainkban már a temetések felénél nem nyitott a koporsó a kápolnában, főként ha nem a családi házban hunyt el a családtag. Ha a rózsafüzér-társulat tagja volt az elhunyt, akkor a temetési szertartás része az őt megillető hagyományos népdal, melynek éneklése közben a többi társulati tag a koporsóhoz megy, hogy megszentelje azt szenteltvízzel. A kötelező énekeken kívül a gyászoló család is rendel az előénekesnél egy halotti, temetési éneket, amely a közösség által jól ismert. E sorok írója az 1960-as évek végén még hallotta a halott monoton dallamú elszáratását, a hajdani siratóének foszlányait a feleség, az édesanya vagy a lánygyermek szájából. Férfiak így sohasem sirattak. Mára már ez a szokás is eltűnt, s csupán a csendes, elfojtott sírás, zokogás hangjai kísérik a koporsót a sírig. A temető nagy keresztjéhez sem viszik többé a koporsót, mint tették azt 1995-ig.³² A temetés után a kápolnánál friss kávéval, feketekávéval, pálinkával, sörrrel, üdítőitalal vendégelik az oda visszatérő résztvevőket. Halotti torra nem is emlékeznek Kupuszinán. Az 1950–80-as években dívott a szokás, hogy eleinte csak a koszorút vivő gyereklányoknak, majd minden jelen lévő kisgyerekeknek egy-egy kisebb tábla csokoládét adtak, illetve az ilyen korú gyerekeket nevelő szülőknek adtak, hogy vigyék haza. Ez a szokás sem él már. A kápolnában történő részvétnyilvánítás újabb eleme a kupuszinai temetésnek, de nem általánosan elterjedt. A temetés után a rokonság nem tér be a halottas házhoz. Mindenki igyekszik haza. Azokat a férfiakat, akik a halott koporsóját vitték, korábban meginvitálták a legközelebbi kocsmába egy-két pohár italra, de ma, amikor már kint a temetőben is megihatják azt, nem kell őket ilyesmire biztatni. A virágkoszorúk jobbára élővirágból kötöttek, s egyre kevesebb a helyi koszorúkészítőknél vásárolt művirág.

³² Silling István: A kupuszinai temető néprajza. In uő: *Vallási néphagyomány. Írások a vajdasági népi vallásosság köréből*. Újvidék, 2002, Forum Könyvkiadó, 153–167.

Más eseményekhez, napokhoz is fűződik/fűződött hagyomány vagy hiedelem, de azok tárgyalása más jellegű kiadvány bevezetőjébe illenék.

Silling István

IRODALOMJEGYZÉK

- Czimmer Anna, G.: Asszonyi dolgok Kupuszinán. *Híd*, XX. évf. 1956. 3. sz. 241–252.
- Juhász Dezső: A magyar nyelvjárások a 20. század második felében. A nyelvjárásszigetek. In Kiss Jenő szerk.: *Magyar dialektológia*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó, 316–324.
- Silling István: *Tegnap és ma. Adalékok Nyugat-Bácska néprajzához*. Újvidék, 1998, Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság.
- Szikora István. *Szülőföld a család- és a ragadványnevek tükrében*. Szabadka, 2009, a szerző kiadása.

